

BALOGH F. ANDRÁS

HERTA MÜLLER ÉLETEI

Még korai vállalás lenne az 1953-ban született, ma tehát 66 éves, ám fiatalos, ötvenesnek ható Herta Müllert elhelyezni a német irodalom bonyolult sakk-tábláján. Az író nő még ugyancsak aktív, előadásokat tart, véleményét – a sajtó figyelmétől övezve – különböző politikai ügyekben hallatja, kisebb írásokkal jelen van a sajtóban, elképzelhető tehát, hogy még további jelentős művet hoz létre. Tehetségében bőven benne van egy következő fordulat, egy újabb zseniális mű, amivel meglepi majd a nem csekély rajongói táborát. Ám eddigi munkássága alapján is elhelyezhető azon a bizonyos képzeletbeli sakk-táblán, hiszen élete és művei jól dokumentáltak, sőt a Herta Müller-kézikönyv¹ megjelenése óta sok talányos részlet került megvilágításra. Ezzel az összegző művel az irodalomtörténetírás fel is kínált egy értelmezési keretet, amely az író nő – németországi perspektívából érthetetlen – romániai származását, képi világát, nyelvi sokszínűségét és meggyőző, ám mégis sajátos habitusát áttekinthetővé teszi. Az életút tehát nyomon követhető, megérthető, makulátlan, Müller költői nyelve elragadó, a művek magukért beszélnek: ennek ellenére mégis kijelenthető, hogy ebben a művészi világban ott rejlik valahol valami talány, valami megfejthetetlen, amely az olvasókat az utóbbi 30-40 évben mindig magával ragadta. Ennek a megfoghatatlan talánynak próbálunk utánajárni.

**A mai uralkodó
narratíva disszidensként
tekint Herta Müllerre,
ellenállót lát benne
a német irodalom.**

■ Herta Müller életének legelső rejtélye a romániai gyökerekben rejlik. A német irodalom szempontjából ugyanis hallatlanul izgalmas az a tény, hogy a nyelvi diaszpórában szocializálódott író berobban a német köztudatba, szinte a semmiből felküzdí magát, és témái meg nyelvi bravúrai által országos elismertségre tesz szert. A német Nobel-díjas írók mind fontos irodalmi központokban nőttek ki magukat, Thomas Mann Lübeckben és Münchenben kezdte a pályáját, Heinrich Böll Kölnben, Günter Grass Danzigból, a mai Gdanskból indult, majd Düsseldorfban és Nyugat-Berlinben vált íróvá. Ezzel szemben a pár utcát számoló Nitzkyfalva, de még a regionális jelentőségű Temesvár is ismeretlen a német közvélemény számára, és az irodalomkritika sem jártas a Délkelet-Európának nevezett régióban, ahova a német bürokrácia Romániát sorolja. Végső soron a német kultúra a diaszpórában élőkéről lemondott, a külhoni német irodalmat többé-kevésbé feladta, nem is tud róla, ezért egy onnan berobbanó alkotó szenzációnak számít.

A periféria fiatal írónője azzal vált – még romániaiaként – Németországban ismertté, hogy felfedte a sváb lakosság körében a nemzetiszocializmus gondolatainak latens továbbélését. Tulajdonképp ő volt az, aki szinte naiv, rácsodálkozó képekben és jelenetekben – ám elsőként! – lehúzta a leplet a múlt feldolgozatlan bűneiről. Herta Müller első két kötete – mindkettő a Kriterionnál jelent meg – szembenézés a vidéki sváb lakosság kritikátlan múltszemléletével és a háborúban elkövetett borzalmak alól történő önfelmentésével. A *Niederungen* (Lapályok)² valamint a *Drückender Tango* (Nyomasztó tangó)³ című kötetben megelevenednek a nemzetiszocialista dalokat kornyikáló férfiak és kocsmavendégek, a tisztaság és rend látszatát keltő szülők és nagyszülők élethazugságai, valamint a kegyetlen, az unokát nem kedvelő nagymama is mint a katonás-poroszos mentalitás hordozója. A narrátor egy gyereklány szemével látja a vidék világát, és mindenhol durvaságot, gorombaságot tapasztal. A katolikus svábok vallási jelképeit sem kíméli a szerző, a *Meine Familie* (Az én családom) című kis novellában – latensen a Szent Családra utalva – azt mondja ki, hogy a felnőttek promiszkuitásban élnek, és mindegyik szereplőnek más az apja, mint az anya törvényes férje. A novellácska csattanója az a mondat, amelyben az elbeszélő beismeri, hogy ő is kap minden karácsonyra egy borítékban 100 lejt egy ismeretlentől. Az olvasó ezt a kijelentést úgy is értelmezheti, hogy a narrátornak is másvalaki az apja, nem az anya férje. Mivel a szöveg mindig az apa-anya-gyermek (felborult) háromszögéről beszél, soha nem több gyermekről, ezért értelmezhető a történet a család ideáljának lebontásaként, a Bibliából ismert családkép kritikájaként.

Herta Müller ezekkel a rövid elbeszélésekkel először Romániában vált országosan ismertté, majd Németországban is forogni kezdett a neve. Tudni kell azonban, hogy a német szellemi élet nagyon megosztott volt a hetvenes évektől, mivel az 1968-as diákmozgalmak képviselői új tartalmakat dobtak be a közbeszédbe, amelyek polarizálták az álláspontokat. Ebbe a végletesen megosztott szellemi életbe csöppent bele Herta Müller, akít a nemzetiszocializmus árnyékától szabadulni nem tudók, a német népet ködösen idealizálók elítéltek, valamint önfeladással, áruházzal vádoltak, továbbá a magyarra nehezen fordítható „Nestbeschmutzer” (a saját fészket bepiszkító) káromlással illették.⁴ Ezek a tá-

madások kifejezetten jót tettek Herta Müllernek, ugyanis a másik tábor, a hatvannyolcasok a megtámadott és megvédendő emberüket ismerték fel benne.

A vidék maradiságát leíró, a nemzetiszocializmus gyökereinek a felfedését elvégző, a német múlttal való szembenézést sürgető elbeszélések alapján az írónőt a német irodalom baloldalára, egészen pontosan az osztrák „Anti-Heimatliteratur” kategóriájába sorolhatjuk. Ez a fogalom bármilyen más nyelvre nehezen fordítható le, körülbelül azt jelenti, hogy a haza, a szűkebb tájhaza idealizálását bíráló irodalom. Rossz egyházi beidegződések, a kispolgárság butasága, az engedelmeskedő és nem gondolkodó parasztság mentalitása az, amely a nemzetiszocializmushoz vezetett, a „haza” szó kritikátlan használatában meg az embereknek a félrevezetését hozta magával. Ezen körülményeket írták meg Franz Innerhofer, Gerhard Fritsch és mások, tulajdonképpen ezen írók a latensen tovább élő nemzetiszocialista „vér és rög-irodalom” béklyóiból igyekeztek kiszabadítani íróit és olvasóit egyaránt. Ebbe a vonulatba illeszthető Herta Müller írói pályájának kezdeti szakasza. Ám ez a vonulat elvégezte feladatát, így lassan kikopott az irodalomból, reprezentánsai különböző pozíciókba és politikai irányvonalakra kerültek, Herta Müller konkrétan a jelenlegi kormánypart, a CDU, a Kereszténydemokrata Unió szellemi köréhez, a Konrad Adenauer Alapítvány keresztény-liberális klubjához áll a legközelebb, legfőbb díjai és fellépései is ide kötik.

A mai uralkodó narratíva disszidensként tekint Herta Müllerre, ellenállót lát benne a német irodalom. Ez a kép nyilván pontosításra szorul, ugyanis indulásakor Herta Müller nem volt ellenálló, nem is volt igazán módja rá. Mint diák részt vett a temesvári német egyetemisták Adam Müller Guttenbrunnról elnevezett önképzőkörének ülésein, ott vitázott, lapokban publikált, majd kötete is megjelent, amelyben a sváb mentalitást – és nem a szocializmust – bírálta. KISZ-díjasként Nyugat-Németországba is kiutazhatott, ahol azt az írónőt ünnepelték benne, aki a nemzetiszocializmus terhes örökségének a felszámolását végzi a diaszpórában, a keleti végeken, az Adolf Hitler ötödik hadoszlopának nevezett népi németek között. Fokozatosan jönni kezdtek a német irodalmi díjak is (Aspekte, Raurischi, Brémai irodalmi díj), ami Müller romániai ázsíóját tovább növelte. Mindeközben Temesváron egyre rosszabb lett azon fiatal német írók helyzete, akik az Aktionsgruppe Banat (Bánsági akciócsoport) elnevezésű körhöz tartoztak. A hetvenes években Richard Wagner, Müller későbbi férje vezetésével országos ismertségre tett szert ez az írói csoportosulás, ők voltak az irodalom fenegyerekei, ám fokozatosan a titkosszolgálat látókörébe is bekerültek, többeket rövid időre letartóztattak, volt aki öngyilkosságba menekült (Roland Kirsch⁵), így hát nem találkoztak többet egymással, hogy ne adjanak okot a megfigyelésre. Az Aktionsgruppe ekképp felbomlott, így a nyolcvanas években megismerhette Müller a diktatúra szigorát, amely őt nem sújtotta ugyan drákói szigorral, ám egy életre szóló témát adott neki.

A titkosszolgálati megfigyelés tényénél azonban érdemes elidőzni egy keveset, mivel az a romániai kommunista rendszer abszurditását mutatta. A temesvári fiatal írók megfigyelését, követését, lehallgatását és manipulálását a „nacionalizmus és fasizmus” gyanújával indokolták a hatóságok – nyilván önmaguk és a felettések előtt, másnak nem tartoztak beszámolni. Az Aktionsgruppe Banat baráti köre fiatal lázongókból állt, akik sok esetben egyenesen *balról* akarták előzni és bírálni az akkori létező szocializmust – Richard Wagner a román kommunista párt tagja is volt –, és verseikben ők is karikírozták a sváb maradi világot, nem csak Herta Müller. Azaz Müller, Richard Wagner és a többi fiatal egy-

általán nem volt „náci”, inkább baloldaliaknak voltak besorolhatók, Herta Müller ilyen típusú témái futottak be Németországba – csak épp a Securitate nem vette észre a fiatalok beállítottságát, modern elköteleződésüket, hanem teljesen abszurd módon náciakat sejtett bennük.

Az író végül is író férjével, Richard Wagnerrel 1987-ben a kitelepedést választotta: taszította őket nyugatra a romló romániai életszínvonal, az élelmiszerekért való sorbanállás, valamint a mindenhol érezhető gazdasági nehézségek és nem utolsósorban a Securitate zaklatásai, miközben az NSZK vonzotta őket azzal, hogy gyorsan integrálta a romániai németeket, sok bánsági sváb tüneményes gyorsasággal biztos egzisztenciát épített fel magának, kint gond nélkül folytathatta mesterségét-munkáját. Herta Müller számára döntő érvként nyomhattak a latban az irodalmi díjai. A kitelepedést az író pontosan, tudatosan megtervezte: Nyugat-Berlinbe távozott, nem a délnémet vidékekre, Bajorországba vagy Baden-Württemberg tartományba, ahova a legtöbb temesvári ment. Berlin akkoriban az értelmiségiek titkos tippje volt, divatos város, szellemi találkozóhely. Müller talán megérezte – ez is a talányok közé tartozik –, hogy két év múlva az egyesített Berlin lesz az NSZK fővárosa, oda érdemes tehát menni. Irodalmi karriert meg csak egy központban lehet felépíteni, vidéken nem, még a csodás délnémet városok, például maga München is provinciának számít-számított a Berlinnel történő összevetésben. A jól megválasztott lakóhely mellé társult a szerencse is: az 1989-es romániai forradalom német televíziós közvetítésére Herta Müllert hívták be a stúdióba fordítani és kommentálni, így egy csapásra ismert médiaszemélyiség lett, aki az ismertség okán könnyebben publikálhatott az országos lapokban.

II.

■ A kitelepedett író témát váltott: már nem a sváb mentalitást karikírozta és bírálta, hanem arról kezdett el írni, amiről korábban, a romániai évek alatt nem publikálhatott sem ő, sem más, nevezetesen a diktatúrában átélt üldöztetésről, megaláztatásról, kiszolgáltatottságról, félelemről. Herta Müller írói zsenialitása abban érhető tetten, hogy plasztikus képekben, megragadó nyelvezettel írta le a kisember helyzetét a diktatúrában. A szövegekben felismerhető ugyan a romániai helyszín, a temesvári élményanyag és a román nyelv jelenléte is, ám Müller nem szorítkozik csupán Ceaușescu rendszerére és a Securitatéra, hanem értő módon és általánosságban írta meg a diktatúrát ábrázoló regényeit.

Első ilyen regénye a *Der Mensch ist ein großer Fasan auf der Welt* címet viselte, amelyet Karácsonyi Noémi magyarra *Fácán az ember, semmi több* címmel fordított.⁶ A mű a Windisch család kitelepedésének történetét meséli el, egészen pontosan a német nemzetiségű Windisch család várja, hogy kiutazhasson az NSZK-ba, miközben hazájában egyre jogfosztottabbá válik, és a család is, valamint az őket körülvevő falu kisközössége is szétesik. Emblematikus jelentőségű a kisregény utolsó fejezete, a *Das silberne Kreuz*, magyar fordításban *Az ezüstkereszt*,⁷ címe hangzásában szinte azonos Anna Seghers világhírű művének, a *Das siebte Kreuz* regénynek a címével. Ez a világhírű regény hét üldözött embernek egy nemzetiszocialista koncentrációs táborból való szökését írja le, autentikus szöveg, amely az NDK-s szocialista irodalom zászlóshajójává vált azért, mert csak a kommunista hősnek sikerül a szökés, a többiek mind meghalnak. Ezzel a végkifejlettel a szerző ebbe az ideológiai irányba nyomta a nemzetiszocializ-

mus ellen történő ellenállás vízióját. Ezt a művet tartották az NDK-ban az új kommunista irodalom legjobbjának – bizonyos fokig megérdemelt módon –, Anna Seghers az NDK írószövetségének az elnöke lett, továbbá írásairól számtalan szakdolgozat és doktori munka született, Herta Müllernek is találkoznia kellett a nevével már a gimnáziumi tananyagban és a német szakos tanulmányai alatt is, ugyanis mindkét tanrendben szerepelt a regény. A Müller-féle címadás áthallásos, ám a fejezetben lejátszódó események épp az ellenkezőjét mondják, mint amit Seghers hirdetett: nem a kommunista mentalitás győzedelmeskedik, hanem épp az bukik el azzal a helyzettel, hogy a kommunista hatalmat jelképező rendőr és a falu katolikus papja összefognak, és szexuális együttlétre veszik rá a kivándorolni vágyó Windisch családnak a legfiatalabb nőtagját, egy 18-19 éves lányt azzal a hitegetéssel, hogy így hamarabb jut az egész család a hón áhított útlevéhez. A nyolcvanas évek valóságában szinte elképzelhetetlen volt egy ilyen összefogás, ám ki tudja? Az irodalom szimbolikus tartományokban él, ezzel az író az egyház helyzetét kívánta bírálni. A történetben a lány látja az oltár keresztjét, ezután a meztelen mellét verdesi a rendőr ezüsből készült kereszt nyakékjé, majd a kereszt harmadszor is előjön az elbeszélésben akkor, amikor a rendőr az aktus közben rászól a lányra, hogy tegye a hátán keresztbe a lábát. Érdekes módon lelki megrázkódtatásról nincsen szó e műben, Herta Müller narrátora ugyanis csak megfigyel és közöl, de soha nem értékeli: a helyzet megítélését, a szereplők érzéseinek a rekonstrukcióját az olvasóra bízta. Ám a szeretkezésre kényszerített lány története oly végtelen mértékű undort vált ki az olvasóból, hogy Herta Müllernek tulajdonképpen már nem is kell a lelki folyamatok vizsgálatával foglalkoznia, ez a helyzet és a regény más szcenáriói magukért beszéltek. A regény egyenes módon bírálja a romániai kommunista-szocialista rendszert, ám érdekes módon ez nem vonta magára a titkosszolgálat figyelmét. Müller nyomozati dossziéjában e regényről nincsen szó, a titkosszolgálat inkább azzal volt elfoglalva, hogy Herta Müller kapcsolati hálóját, levelezőpartnereit, a munkahelyen tett kijelentéseit vizsgálja.⁸

A kilencvenes években, ebben a második életszakaszban Müller kilépett a romániai német szerepkörből is, nem a svábok és szászok sajátos esetéről mesélt, hanem a diktatúra által nyomorgatott emberről általában. Szereplői leginkább anacionális figurák, nemzetiségüket, anyanyelvüket, identitásukat nem lehet felismerni, pontosabban nem ez a kérdés áll a fókuszban. Persze a bántásági helyzetet ismerők, no meg a román nyelvben járatos olvasók beazonosíthatnak például olyan szereplőket, mint Lola, aki valamely szegény déli megyéből érkezett az ország nyugati felébe, tehát románul „sudistá”, azaz „déli” lenne: „Lola az ország déli részéből érkezett, és látszott rajta a szegény vidék. Nem tudom megmondani, hogy hol is látszott rajta ez a szegénység, talán az arccsontján, talán a szája körül vagy talán pont a szemén. Ilyet nehéz kijelenteni, egy tájról éppúgy, mint egy arcról. Az ország összes régiója szegény volt, és ez meglátszott az emberek vonásain is. Ám Lola vidéke, illetve az arccsontja vagy a szája vagy a szeme közepe még szegényebb volt. Arcának láttán leginkább egy reménytelenül leszakadt vidék jutott eszünkbe, mintsem egy táj. A szárazság itt mindent felfal, írta Lola, mindent a juhokon, a dinnyéken és az eperfákon kívül.”⁹

Romániai ismeretek birtokában felfedezhetünk ugyan Lolában egy szegény román lányt, aki egy jobb egyetemre ment tanulni, hogy kitörjön a nyomorúságos életkörülményei közül. Ám ez a helyismeret, illetve az ilyen típusú felfedezések és azonosítások nem nyújtanak semmi többletet a regény értelmezéséhez,

ugyanis a világ legtöbb helyén a déli rész az elmaradottabb. A német szempont is valami hasonló, Köln, Hamburg, Hannover és Nyugat-Berlin voltak az NSZK vezető városai, a tekintély helyei, semmiképp sem a dél. Mivel a diktatúra nem tiszteli az emberi méltóságot, és nem is tesz érte semmit, ezért a szerencsétlen Lola egyre mélyebbre süllyed, ahol képtelen védekezni a különböző gonoszságok ellen. Mivel szegénységből jön, nem ismeri fel a társadalmi normákat, és lehetetlen kompromisszumokba lovallja bele magát. A vágóhídi munkások például szexért cserébe kicsempészett állati belsőségekkel látják el, ezért a hűtőben ott állnak gusztustalan egyvelegben a marhaszívek, májak és vesék. A kollégiumi szobatársnők kiközösítik, mert ruháikat felveszi, és sminkjüket elcseni, végül a testnevelő tanár is kihasználja helyzetét, és megerőszkolja. Mivel bármely diktatúra csak egy eszme megvalósítását kergeti, és nem figyel az ember hétköznapi problémáira, a szegényebbek és az elesettebbek kiesnek a társadalom rostáján: Lola sem talál megoldást az életére, bármennyire is mélyre megy önszántából, valakik még tovább nyomják lefelé, ezért végül öngyilkosságba menekül. Ám az öngyilkosságot a diktatúrák utálják, mert a rendszert delegitimálják. A kommunista időkben a bűnösök vagy a vétkezők megtalálása kényelmetlen volt, így történik a regényben is, megint a leggyengébb láncszemen töltik ki a bosszújukat a vétkezők: Lolát posztumusz kirúgják a KISZ-ből, mivel nem mutatott kommunistához méltó magatartást, tehát megalázása és üldözése még a halálában is folytatódik.

A kilencvenes éveket Herta Müller második alkotói szakaszának lehet tekinteni, a romániai periódus után következett az a németországi életszakasz, amelyben a diktatúrát tematizálta. Lola története mellett Herta Müller sok más hasonló regényt írt, ezek mindegyike siker lett, ugyanis a közönség szinte várta azokat a műveket, amelyek leszámolnak a kommunizmus léleknyomorító mivoltával. Müller különböző variánsokat talált e témára, amelyek mind sikert hoztak számára, ám az ezredfordulóra a téma kezdett elkopni.

III.

■ Az irodalom egy kicsit az irodalomtörténet- és -elméletírás fordulatait követi, és mindez fordítva is igaz, az irodalomtörténet is követi az irodalom fordulatait. Hogy mikor melyik következik be hamarabb – hogy mi volt előbb, a tyúk, avagy a tojás –, azt nehéz megmondani. Mindenesetre az látható volt, hogy 2000 táján kezdtek megszaporodni azon irodalomelméleti írások, amelyek a multikulturalitás jelenségeit írták le, amelyek intermedialitásról értekeztek, így a népek művészetének az egymásrahatása, illetve a művészeti ágak keveredésének elemzése vagy legalábbis elméleti felvetése mind hangsúlyosabban volt jelen a tudományos közéletben.

Talány számunkra az, illetve úgy tűnik, mintha Herta Müller az elapadni látzó témáját, a szocializmus bírálatát felváltani kívánta volna egy új műfajt implikáló módszerrel, nevezetesen a kollázsköltészettel. Ennek az intermedialis műfajnak az a lényege, hogy a szürreális, versszerű szövegek színes, magazinokból kivágott szavakból vannak összerakva, pontosabban ragasztva. Az író a legkülönbözőbb bulvármagazinokban szavakra vadászik, a neki tetszőket kivágja, majd belőlük prózaverset ragaszt össze. Egyik interjúnyilatkozata szerint már a kilencvenes évek elejétől gyűjtötte a szavakat, ám ezekből csak akkor lett kötet, amikor a kommunizmus téma kifutni látszott. Talán valami írói útkeresésnek le-

hetünk a tanúi e kötetekkel, amelyek gyors egymásutánban jelentek meg. A sort nyitotta az *Im Haarknoten wohnt eine Dame* (A hajcsomóban egy hölgy lakik, 2000), majd következett a *Die blassen Herren mit den Mokkatassen* (A mokka-csészés sápadt urak). A címadó versből idézünk:

*in meine Schläfen zogen
kurz nacheinander zwei
Zuckerhändler einer sagte
das Dorfhotel ist mein
und die Wangenplätze dein ER stellte
zwischen sich und ihn eine Vitrine hin da
waren drei Kostüme in Pepita eine Kurbel
und eine Mokkatasse drin der andere
installierte eine Nähmaschine und sagte Wir brauchen
Zuckersäcke wir müssen den einwöchigen Schneider
engagieren¹⁰*

Az eredeti követő központosítás nélküli fordításban: „A halántékomon rövid egymásutánban áthúzott két cukorkereskedő egyik azt mondta a falusi hotel az enyém és az archelyek a tied ő odaállította maga és a másik közé a vitrint amelyben három pepita kosztüm volt és egy kurbli és egy mokka-csészése a másik felállította a varrógépet és azt mondta cukroszákokra van szükségünk az egyhetes szabót alkalmaznunk kell.”

Talán Herta Müller túl messze ment ezzel az újat kereső kísérlettel, mindenestre az irodalomkritika nem igazolta vissza a szürrealista-dadaista képeskönyveket, leginkább csönd fogadta a műveket. Ez a csönd még tovább fokozódott, amikor Herta Müller a multimedialitást megfelelte a multikulturalitással is, és román nyelven adott ki egy hasonló képes-verses kötetet *Este sau nu este Ion* címmel.¹¹ A román irodalomkritika úgy hitte, fordításról van szó, a német szintén, illetve ha rá is jött némely germanista, hogy Herta Müller román nyelven adott ki kötetet, akkor a nyelvi akadályok miatt nem épült be e mű egyik irodalomtörténetbe sem. A román nyelvű kötet nyelvezetéről elmondható, hogy az hibátlan románsággal egymás után tett szavak halmaza, valamely gondolati kör nem fogalmazódik meg benne, hanem a félelem érzésvilága, a szocializmus életének abszurditása köszön vissza a lapokról. A kortárs román költői nyelv teljesen más utakon jár, mint ez a kötet, amely leginkább nyelvi gyakorlatnak tekinthető, de nem román irodalomnak.

A kritikai fogadtatás nem tűnt tehát megfelelőnek, ezért 2005-től újabb téma után nézett, új kísérletbe kezdett, ami már meghozta számára az átütő sikert. A 2009-ben megjelent *Atemschauke!*¹² a romániai németeknek a Szovjetunióba történő deportálását meséli el a félig fiktív Leo Auberg történetén keresztül. A nagyszabású Leo Auberg-et az író Oskar Pastiorról mintázta, akivel együtt kezdtek neki a téma feldolgozásának, csak hogy Pastior, a német költészeti elismert egyénisége időközben elhunyt. Müller egyedül folytatta a munkát, és zseniális művet hozott ki, ugyanis az olvasó számára érthetővé tette az addig elhallgatott deportálást. Tulajdonképpen nagyon nagy vállalkozásba fogott Herta Müller ezzel a munkával, ugyanis a lágerirodalom területén oly nevekkkel kellett megmérettetnie magát, mint Szolzsenyicin, Kertész Imre vagy Semprun. Az író-fantasztikus költői képekbe, nyelvi szimbólumokba tudta áttölteni a deportá-

lás konfúz, fájdalmas élményanyagát: az éhségangyal, a szívlapát, a lélegzethinta szavak viszik a regényt, a jelenetek nagyon pontosan rávilágítanak egy-egy emberi tulajdonságra, egy-egy reménységára. Illetve a regény személyi konstellációja is figyelemre méltó, egyének, gondolatok és érzések elevenednek meg az alakokban. A regény talán legmegkapóbb szereplője a gyengeelméjű Planton-Kathi, az Őrszem Kati, aki valami gonoszság folytán került a kontingensbe. Mivel nem tudott értelmesen gondolkodni, nem tudta, hol van, dolgozni sem tudott, ezért a deportáltakon múlt az élete, azok tartották életben, megdolgoztak az ételadagjáért, gondoskodtak róla. Ameddig Planton-Kathi élt, addig az emberiség is élt a fogvatartottakban. És a szerencsétlen lány visszakerült hazájába úgy, hogy nem is tudta, merre volt. Ám nemcsak éhezés, hideg, halál, gonoszság uralja a regényt, hanem az itt-ott felcsillanó nyelvi humor is. A sanyarú körülmények közepette a találékonyosság megnő, így a rabok készítették maguknak elhasználandó autógumikból csizmaszerű lábbelit. A fémszálás gumidarabot addig hajtogatták, amíg abból létrejött egy ormótlan, ám vízhatlan, a sárnak ellenálló „balettki”, azaz balettcipő. A pontos megfigyelő Müller elénk varázsolja ezt az egész gonosz világot, amely egy kicsit a családja története is, mivel az anya is részesült e sorsban, az interjúkból tudjuk, hogy 25 évesen fogatlanul, gyér hajjal tért vissza. Ennek a sorsnak állít emléket Herta Müller.

Az *Atemschaukel* megjelenése egybeesett az irodalmi Nobel-díjjal, így a köztudatban ez lett a Nobel-díjas mű, bár az augusztusban megjelent regény aligha játszhatott szerepet az októberben kihirdetett díj odaítélésében. Ez is egy talány ebben az írói életműben, az viszont tény, hogy Herta Müller ezzel a munkával a németek által elszenvedett valóságot elfogadott irodalmi témává tette. Müller írói nagyságát nem is annyira a témái, inkább azok időzítése teremtette meg, illetve a fantasztikusan gazdag, a költői képekben dúskáló nyelvezete hozta meg számára a sikert és az olvasók tiszteletét-szeretetét.

■ JEGYZETEK

1. Norbert Otto Eke (hrsg.): *Herta Müller-Handbuch*. Metzler, Stuttgart, 2017.
2. Herta Müller: *Niederungen*. Kriterion, Buk., 1982.
3. Herta Müller: *Drückender Tango*. Erzählungen. Kriterion, Buk., 1984.
4. H. Schneider: *Eine Apotheose des Häßlichen und Abstoßenden. Anmerkungen zu Herta Müllers „Niederungen“*. In: *Der Donauschwabe*. Weihnachten 1984. 6.
5. A több mint gyanús öngyilkosságról Herta Müller az egyik interjúkötetében nyilatkozik. Lásd Herta Müller: *Mein Vaterland war ein Apfelkern. Ein Gespräch mit Angelika Klammer*. Fischer Taschenbuch-Verlag, Frankfurt am Main, 2016. 98.
6. Herta Müller: *Fácán az ember, semmi több*. (Ford. Karácsonyi Noémi) Cartaphilus, Bp., 2012.
7. Herta Müller: *Der Mensch ist ein großer Fasan auf der Welt*. Eine Erzählung Rotbuch-Verlag, Berlin, 1986. Második kiadás: Hanser Verlag, München, 2009. 102–105.
8. Herta Müller nyomozati dossziéjának a fedőneve „Cristina”, jelzete: I. 23477, lelőhelye Bukarest, CNSAS, Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității [A titkosszolgálat archívumát kutató nemzeti bizottság].
9. Herta Müller: *Herztier*. Roman. Rowohlt, Reinbek bei Hamburg, 1994. 9. A szerző fordítása. A regény magyarul *Szívjóság* címmel jelent meg, a kiadás adatai: Herta Müller: *Szívjóság*. (Ford. Nádori Lídia) Cartaphilus, Bp., 2011.
10. Herta Müller: *Die blassen Herren mit den Mokkatassen*. Hanser, München, 2005. Lapszám nélkül.
11. Herta Müller: *Este sau nu este Ion*. Polirom, Iași, 2005.
12. Herta Müller: *Atemschaukel*. Hanser, München, 2009. Magyar fordítása: *Lélegzethinta*. (Ford. Nádori Lídia) Cartaphilus, Bp., 2010.